

Türkiye'de Yapılan Kalkınma Planlarındaki Çevre Sorunlarına Yönelik Politikaların Değerlendirilmesi¹

Evaluation Of Policy Towards Environmental Problems In The Development Plan In Turkey

Abdulsemet YAMAN

Dr. Öğretim Üyesi, Ardahan Üniversitesi İİBF
abdulsemetyaman@ardahan.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-4290-8063>

MakaleBaşvuruTarihi / Received: 14.03.2021

Makale Kabul Tarihi / Accepted: 13.05.2021

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi

Cihan ARSLAN

Doktora öğrencisi, Malatya İnönü üniversitesi, İİBF
cihan-arslan@hotmail.com,
<https://orcid.org/0000-0003-4251-5275>

Anahtar Kelimeler:

Kentleşme
Kalkınma
politikaları
Çevre sorunları

ÖZET

Ülkemizin kentleşme süreciyle tanışmasıyla beraber çevre konusu büyük bir önem arz etmeye başlamıştır. Kentsel değişim ve dönüşümle birlikte çevre sorunları ortaya çıkmıştır ve kentleşme sürecinin verimli bir şekilde yaşanması için öncelikle mevcut çevre sorunlarının giderilmesi ve gelecek yıllara ait önlemlerin alınması gerekmektedir. Bu amaçla da ülkemizin kalkınmasını sağlayacak politika ve planlarda çevre sorunu konusu dikkate alınmaya başlanmıştır. Bu çalışmamızda ülkemizde planlı dönemler boyunca yapılan çevre sorunlarına yönelik politikalar incelenmiş ve bu politikalar değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Keywords:

Urbanization
Development
policies
Environmental
problem

ABSTRACT

Along with the fact that our country has met with the process of urbanization, the environment has begun to be of great importance. Together with urban change and transformation, environmental problems have arisen. In order for the urbanization process to take place in an efficient way, it is necessary to eliminate existing environmental problems and take measures for years to come. For this purpose, environmental issues have started to be taken into consideration in the plans that will provide our country's development. In this study, policies for environmental problems in our country during the planned period were examined and tried to be evaluated.

¹ Bu makale Cihan ARSLAN'ın "Türkiye'de Yapılan Kalkınma Planlarındaki Kentleşme Politikalarının Değerlendirilmesi" konulu Yüksek Lisans tezinden oluşturulmuştur.

1.GİRİŞ

Kent kavramı hakkında birçok farklı tanımlama bulunmaktadır. Bütün tanımlamalardan hareketle ortak bir kent tanımı yapmaya çalışırsak; kent, nüfusu 10.000 ve üzeri olan, tarımsal faaliyetlerin yanı sıra tarım dışı faaliyetlerinde yapıldığı, insanların sürekli etkileşim içinde olduğu ve teknolojik gelişmelerden yararlandığı mekânlardır.

Kentleşme kavramına baktığımız zaman ise en basit anlamıyla kentlerin ve bu kentlerde yaşayan insanların sayısının artmasını ifade etmektedir. Bunun yanında kentleşme çevresel bir değişim ve dönüşüm sürecinin yaşanmasını da ifade etmektedir.

Kentleşme ile kentlerin ve kentlerde yaşayan insanların sayısında bir artış meydana gelmektedir. Bu durum çevresel sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu çevresel sorunlarının ortaya çıkmasındaki en temel nedenler ise doğal kaynakların bilinçsiz kullanılması, atık miktarının artması ve düzensiz yerleşim alanlarının oluşturulmasıdır. Bunun sonucunda verimsiz ilerleyen kentleşme süreci çevresel sorunlara yol açmaktadır. Kentleşme sürecinin düzenli ve dengeli yaşanması için çevre politikalarına gereken önem verilmelidir.

Kalkınma planlarına baktığımız zaman, temel amacın ülkemizin gelişimine ve ilerlemesine katkı sağlamak olduğu görülmektedir. Bu sebeple çevresel politikalara da kalkınma planları içerisinde yer verilerek ülkemizi çevresel sorunlardan kurtarmak düzenli ve verimli bir kentleşme sürecinin yaşanmasını sağlamak amaçlanmaktadır.

Bu çalışmamızda kent, kentleşme ve kalkınma kavramları açıklanarak çevresel politikaların kentleşme ve kalkınma planları ile ilişkisine değinilmiş, planlı dönem boyunca uygulanan çevresel politikalar incelenmiştir. Sonuç kısmında ise bu sürecin daha verimli yaşanması için önerilerde bulunulmuştur.

2. KENT, KENTLEŞME VE ÇEVRE SORUNLARI

2.1.Kent

Kent kavramı hakkında yapılan tanımlamalarda farklı nitelikler ve ölçütler vurgulanmaktadır. Kullanılan bu ölçütleri şöyle sıralamak mümkündür (Tek, 1999: 6):

- Nüfus ölçütü
- Yönetimsel ölçüt
- Ekonomik ölçüt
- Toplumbilimsel ölçüt

Türkiye’de Çevre ve Şehircilik Bakanlığı başta olmak üzere bazı kamu kurum ve kuruluşları kent tanımı yapılabilmesi için 10.000’lik nüfus ölçütü olarak kullanılmaktadır (Sehur, 1991: 3-4). Kullanılan bu ölçüte göre bir mekana kent diyebilmek için nüfusunun en az 10.000 olması gerekmektedir.

Belirli bir yönetimsel birimin içindeki alanlara kırsal, bu alanlar dışındakilere ise kent denilmektedir. Nüfusları ne olursa olsun, il ve ilçe nüfusunu kentsel nüfus olarak değerlendiren, Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) yayınlarında ise yönetimsel ölçütün belirlendiği ve kullanıldığı söylenebilir (Tek, 1999: 7).

Bir başka tanımlamada üretim biçimini ve ekonomiyi ölçüt olarak kullanan Prof. Dr. Mübeccel Kıray kent kavramını, “*tarımsal olmayan üretimin yapıldığı ve daha önemlisi, hem tarımsal hem de tarım dışı üretimin ve dağıtımın yapıldığı kentsel fonksiyonların toplandığı belirli, teknolojik gelişme seviyelerine göre büyüklük, heterojenlik ve bütünleşme düzeylerine varmış yerleşme birimleri*” olarak tanımlamaktadır (Kıray, 1972: 9).

Prof. Dr. Mübeccel Kıray’ın bu tanımlamasından yola çıkarak, bir mekâna kent denilebilmesi için nüfus ölçütünden ziyade o mekânda tarımsal faaliyetlerin yerine tarım dışı faaliyetlerin de yapılması gerektiği ve mekânın heterojen, bütüncül bir yapıya sahip olması gerektiğini sonucuna varılabilir.

Başka bir kent tanımı da farklı nitelikler barındırmakla birlikte Prof. Dr. Ruşen Keleş tarafından yapılmıştır. Prof. Dr. Ruşen Keleş'e göre *“kent, sürekli toplumsal gelişme içinde bulunan ve toplumun yerleşme, barınma, gidiş geliş, çalışma, dinlenme ve eğlenme gereksinimlerinin karşılandığı, pek az kimsenin tarımsal uğraşlarda bulunduğu, köylere bakarak nüfus yönünden daha yoğun olan ve küçük komşuluk birimlerinden oluşan yerleşme birimleridir”* (Keleş, 1980: 68).

Prof. Dr. Ruşen Keleş tarafından yapılan bu tanımlama ise, kentin yukarıda saydığımız nüfus ölçütü ve tarım dışı ekonomik faaliyete bulunma niteliğinin yanı sıra insanların sosyal gereksinimlerini de karşılaması gerektiğine, sürekli olarak toplumsal gelişme göstermesine ve birden fazla küçük komşuluk birimlerinden oluştuğuna değinilmektedir. Bu tanımlama ise toplumbilimsel ölçüte örnek olarak gösterilebilir.

Kent hakkında yapılan bu farklı tanımlamalardan yola çıkarak kentin temel özelliklerine ve kırsal alanlardan farkına ulaşmak mümkündür. Nüfus yoğunluğu, heterojen yapı, tarım dışı faaliyetler, sürekli teknolojik gelişmeler ve sosyal aktiviteler kentlerin temel özellikleri olmakla birlikte kırsal alanlarla, kent ayrımını ortaya koyan temel niteliklerdir.

Yukarıda değinilen nitelikleri de içerisine alacak şekilde genel bir tanımda ise kent, tarım dışı üretimin ağırlık kazandığı, yapılan üretimlerin denetlendiği, koordineli dağıtımın yapıldığı, teknolojik gelişmelerin olduğu, büyüklük, yoğunluk, heterojenlik ve bütünleşmenin görüldüğü yerleşme türüdür diyebiliriz (Mimarlar Odası, 1971: 9).

Modernizmden postmodernizme geçiş aşamasında ekonomik, toplumsal ve sosyal değişimlerin yanı sıra kentlerde de değişimler meydana gelmiştir. Modern dönemde sanayiye dayanan kent, postmodern dönemde bilim ve teknolojiye dayanmıştır. Modern dönemde önemli olan mekan kavramı postmodern dönemde önemini yitirmiştir. Postmodern dönemde kentler sınırları aşmış küreselleşmiş ve böylece mekan kavramı ortadan kalkmış, kentler mekansızlaşmıştır. Postmodern dönemde kentlerin temel ögesi görüntü olmuştur. Çevre sorunları küresel anlamda çözülmeye çalışılmıştır. Kentlerde sınıf farklılıklarını ortadan kaldırarak herkesin kentleşme sürecine katılması amaçlanmıştır (Kaypak, 2013: 87-88).

2.2. Kentleşme

“Kentleşme dar anlamda, kentlerin ve kentlerde yaşayan nüfusun artmasını anlatır. Kentsel nüfus, doğumlar ile ölümler arasındaki farkın doğum lehine olması sonucunda ve köylerden kente olan göçler neticesinde artar. Kısacası dar anlamda kentleşme demografik bir anlam taşır” (İsbir, 2005: 4).

Kentleşme nüfusun artması, insanların tarım dışı faaliyetlerde bulunması ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte ortaya çıkan bir olaydır. Ülkelerin gelişmişlik seviyesi ile kentleşme kavramı arasında bir paralellik bulunmaktadır. Kentleşmiş bir ülke geliştirmekte olan ya da gelişmiş bir ülke statüsünü kazanmaktadır. Bu bağlamda kentleşme kavramı, ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin bir göstergesi olduğundan dolayı ülkeler için büyük bir önem arz etmektedir.

Keleş'e göre kentleşme, *“sanayileşme ve ekonomik gelişmeye koşut olarak, kent sayısının artması ve kentlerin büyümesi sonucunu doğuran toplum yapısında artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan; insanların davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim sürecidir”* (Keleş, 1976: 74).

Kentleşme kavramı, Sanayi Devrimi'nin getirdiği sanayileşme sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu sebeple kentleşme modern dönemdeki ayırıcı nitelikli bir olaydır. Sanayileşme beraberinde ortaya çıkan kentleşme ile kırsal alanlarda yaşayan insanlar kentsel alanlara göç etmeye başlamışlardır (Fıratlı, 1999: 58).

Genel olarak kentleşme tanımlarına bakıldığında, nüfusun artması, teknolojik gelişmenin varlık göstermesi ve ekonomik gelişmelerin yaşanması gibi olumlu durumlar göze çarpmaktadır. Fakat bunların dışında kentleşmeyi olumsuz olarak açıklayan kuramlar da vardır. Bunlardan biri olan Toplumsal Çevrebilim Kuramı, kentleşmeye olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Kuramın savunucuları kentleşmenin doğal yaşama zarar verdiğini, kentleşen yerlerde, aşırı derecede teknolojik yapıya bağımlı olan insanların sosyalliğini kaybedeceğini ve bunun yanında tarımsal faaliyetlerin

azalacağını ifade etmişlerdir (Bal, 2003: 7). Bu sebeplerden dolayı kentleşmeye karşı toplumsal çevrebilim kuramı savunucuları tarafından olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşmıştır.

2.2.1. Kentleşmenin Nedenleri

Kentleşmenin ortaya çıkmasında çeşitli nedenler vardır. Bu nedenleri ekonomik, teknolojik, siyasal ve psiko-sosyolojik nedenler şeklinde sıralayabiliriz. Bu nedenlere baktığımız zaman genellikle kentlerin çekici özelliğine dayanan ve kentlerin üstünlüğünden dolayı ortaya çıkan nedenler olduğu görülmektedir.

2.2.1.1. Ekonomik Nedenler

Ekonomik nedenlerde kentlerin sunduğu ekonomik üstünlüklerle karşılaşmaktadır. Kentlerdeki iş bölümü ve uzmanlaşma, üretimi kolaylaştırıp, gelirleri artırma yolunda kolaylıklar sağlamaktadır. Kentlerin uzman ihtiyacı vardır. Gelişmemiş veya az gelişmiş ülkelerde tarımsal gelirler köylüye yetmeyecek düzeydedir. Bu sebepten ve aynı zamanda köydeki toprakların parçalanmış olması köylüyü kente iten nedenlerdendir. Bu durum kentleşme hızını etkilemektedir (Kamu Yönetimi Kaynak, 2015).

2.2.1.2. Teknolojik Nedenler

Kentleşme sürecinin etkileyen nedenlerden biri de teknolojik faaliyetlerdir. Artan üretimin ucuz taşınmasını sağlayan teknolojik gelişmeler, kentleşmenin hızlanmasında önemli bir yere sahiptir. 17. yüzyılda buhar ile çalışan makinelerin sanayide kullanılması, çeşitli üretim yönetim ve dağıtım etkinliklerinin belirli alanlarda toplanmasına yol açmıştır. Elektrik ise, kentteki nüfusun çevreye yayılmasına ve sanayi kuruluşlarının uzak yerlerde kurulmasına da yardımcı olmuştur (Ekodialog, 2016).

2.2.1.3. Siyasal Nedenler

Bir ülkedeki yönetim yapısı, siyasal kararlar, hukuki yapı ve uluslararası ilişkiler kentleşme sürecinde etkili olan faktörlerdendir. 1946 yılında İngiltere’de kabul edilen “Yeni Kentler Yasası” veya Türkiye’deki 6306 sayılı “Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Kanunu” bunlara örnektir. Bunun yanında seyahat, ticaret ve toprak mülkiyeti yasaları da kentleşme sürecini etkileyen siyasi nedenlerdendir (Ekodialog, 2016).

2.2.1.4. Sosyo-Psikolojik Nedenler

Sosyal ve psikolojik nedenler kent ve kırsal arasındaki ayrımlar sonucunda ortaya çıkan nedenlerdir. Kırsal bulunamayacak ortamların, kentlerde bulunması ve kentin daha özgürlükçü bir havasının olması bu nedenlerin en önemlilerindendir (Kamu yönetimi kaynak, 2015).

2.3 KENTLEŞME VE ÇEVRE SORUNLARI

Kentleşme sürecine bakıldığında zaman, sürekli bir değişim ve dönüşüm sürecinin yaşandığı görülmektedir. Bu değişim ve dönüşüm süreci neticesinde toprak kullanımı, yeni yerleşim yerlerinin oluşumu, nüfusun ve doğal kaynakların tüketilmesi artmaktadır. Bu durumdan doğa döngüsü olumsuz etkilenmektedir. Bunun sonucunda ise kentleşme sürecinin getirdiği değişim ve dönüşüm evresi çevre sorunlarına neden olmaktadır.

“Kentleşme, çevreyi toprakların şehir kullanımında yerleşim bölgelerine dönüştürülmesi, doğal kaynakların tüketilmesi ve atıkların oluşması şeklinde üç yönden etkilemektedir” (Özdemir ve Özekicioğlu: 2006, 20).

2.3.1. Toprak Kullanımı

Kırsal alanlardan kentsel alanlara göç eden insanlar boş arazilere doğru yönelmekte ve buralara izinsiz alt yapısı eksik yerleşim mekanları oluşturmaktadırlar. Bu durum toprağın yanlış kullanılması ve buna bağlı olarak gecekondulaşma ve alt yapı gibi sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Özdemir ve Özekicioğlu: 2006, 21).

2.3.2.Doğal Kaynakların Kullanımı

Artan nüfus oranıyla beraber kentlere yerleşen insanlar çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak için su, yakacak, kereste, beton v.s kaynakları daha fazla kullanmaktadır. Bu durum doğal kaynakların bilinçsizce tüketilmesine neden olmaktadır. Bunun yanında bu kaynaklarının kullanımını fazla olması, yakıt tüketiminin, fabrika sayısının ve doğaya salınan zararlı gazların artması sonucu hava kirliliği de artış göstermektedir. Bu durum ise çevre sorunların artmasına neden olmaktadır (Özdemir ve Özekicioğlu: 2006, 22).

2.3.3.Kentsel Atıklar

Kentleşme sonucu artan nüfus ile beraber madde tüketiminde de bir artış olmaktadır. Bu durum atık maddelerin fazla olmasına neden olmaktadır. Bunun sonucunda ise çevre kirliliği yaşanmaktadır. Benzer şekilde üretim miktarında bir artış meydana gelmektedir. Bu durum da fabrika atıklarının fazlaşmasına sonuç olarak hava, deniz ve toprak kirliliğinin artmasına neden olmaktadır (Özdemir ve Özekicioğlu: 2006, 23).

2.4. Araştırmanın Amacı

Araştırmada kalkınma planlarında yer alan çevre sorunlarına yönelik politikalara ne derece yer verildiği ve çevre sorunlarına yönelik politikaların daha etkili olabilmesi için neler yapılması gerektiğinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Türkiye' nin planlı dönem boyunca uyguladığı kalkınma planları incelenmiş ve bu planlamalardaki çevre sorunlarına yönelik politikalara ilişkin çalışmalar belirtilmiştir.

2.5. Araştırmanın Önemi

Kentlerde artan nüfusla beraber yaşam ve çevre ile ilgili sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu sorunların çözümü için çevre sorunlarına yönelik politikalar büyük bir önem taşımaktadır. Araştırma Türkiye' de uygulanan kalkınma planlarındaki çevre sorunlarına yönelik politikalarının eksikliklerini ve bu eksikliklerin nasıl giderileceğini ortaya çıkarmayı amaçladığından dolayı önemlidir.

2.6.Araştırmanın Yöntemi

Araştırma, tarihsel var olan bir olay ya da durumu, olduğu gibi tanımlayan bir yöntem olan betimsel (Gökçe, 1999: 65-66; Karasar, 1982: 80) araştırma metodu kullanılmış, yazılı kaynaklar taranarak bilgi toplanmış ve elde edilen veriler çözümlenmeye çalışılmıştır. Çalışmaya konu olan kalkınma planlarındaki çevre sorunlarına yönelik politikaları temin edilerek detaylı bir şekilde incelenmiştir.

3. KALKINMA, KALKINMA PLANLARI VE KALKINMA PLANLARI İLE ÇEVRE SORUNLARI İLİŞKİSİ

3.1. Kalkınma

En temel anlamıyla kalkınma, ulusun her yönüyle arzu edilebilir bir hale gelmesini ifade etmektedir (Berber, 2006: 7). Kalkınma kavramı ilk ortaya çıktığı andan itibaren zaman içerisinde bir değişime uğramış, farklı ölçütler barındırmaya başlamıştır. 1950'lerde ortaya çıkan kalkınma kavramı ilk zamanlar büyüme kavramıyla eşdeğer olarak görülmüştür. Daha sonraki süreçte ise kalkınmanın sadece büyüme olmadığı aynı zamanda kalkınmanın sosyal bir boyutunun olduğu da anlaşılmıştır (Battal, 2011: 10).

Maddi refahın, yani kalkınmanın temeli antik yunan filozoflarına kadar dayanmıştır. Uzun yıllar boyunca maddi refah olarak bakılan ekonomik büyümeye, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sosyolojik bir açıdan da bakılmaya başlanmıştır (Öztürk, 2007: 84). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kalkınma iktisadının ayrı bir dal olarak ortaya çıkmasında, savaş sonrası ekonomik sıkıntılarını gidermeye çalışan ve yeni bağımsız olmuş az gelişmiş ülkelerin, iktisadi gelişmelerini sağlama amacı etkili olmuştur (Çakmak,2003: 50). Türkay ise kalkınma politikalarının ortaya çıkışını soğuk savaş koşullarına ve iki farklı sistemin rekabetinin sonucuna bağlamıştır (Türkay, 2006: 116).

İktisatçılar kalkınmayı sadece fiziksel gelişme büyüme olarak değil bunun yanında, az gelişmiş bir ülkedeki sosyal, toplumsal ve ekonomik yapının da gelişmesi, yenileşmesi olarak adlandırmıştır. Mili gelirin artması, üretim faktör ve miktarlarında değişim, sanayinin milli gelir ve ihracattaki payının artması kalkınmanın temel öğeleridir (Han ve Kaya, 2008: 148).

Kalkınma kavramı iktisat, sosyoloji ve kamu yönetimi bilimleri ile de bir ilişki içerisindedir. Kalkınma kavramına farklı dönemlerde farklı tanımlar atfedilmiştir. Örneğin Marx tarafından kalkınma tarihsel şartlardaki değişimlerle açıklanırken Milner tarafından kalkınma o dönemdeki hükümet faaliyeti olarak değerlendirilmiştir (Yavilioğlu, 2002: 65).

Kalkınma kavramının süreç içerisindeki genel bir değerlendirmesi yapılacak olursa şunları söylememiz mümkün olacaktır: Genel olarak kalkınma yukarıda değindiğimiz gibi ulusun her yönüyle ilerlemesini, gelişmesini ifade etmektedir. Toplumsal şartların değişmesi ve gelişmesiyle beraber ilk başlarda sadece maddi refah olarak bilinen kalkınma kavramına ilerleyen zamanlarda sadece maddi refah olarak bakılmamıştır.

Toplumsal gelişme ve yenileşmeyle kalkınma kavramının sosyal bir yönünün olduğu da ortaya çıkmıştır. Yani kalkınma kavramı bir ulusun, bir ülkenin sadece maddi bakımında değil aynı zamanda toplumsal ve sosyal olarak da gelişmesini ifade eden bir terim haline gelmiştir.

Kalkınma kavramı sadece sayısal verilerle açıklanması yeterli olan bir kavram değildir. Kalkınma kavramı bu sayısal değişimin yanı sıra, bir fiziksel ve toplumsal değişimi de beraberinde getiren bir süreçtir. Kalkınma ölçüsü olarak kullanılacak ekonomik ve sosyal ölçütler şunlardır; *“Ekonomik ölçütler, milli gelir düzeyindeki reel artış, kişi başına düşen reel milli gelir artışı ve gelir dağılımıdır. Sosyal ölçütler, okuma-yazma oranı, bebek ölüm oranları, kişi başına düşen doktor sayısı, kişi başına düşen protein miktarı, okullaşma oranı, gazete, dergi okuma oranları ve kişi başına düşen kâğıt tüketimidir”* (Kamu yönetimi kaynak, 2015).

3.2. KALKINMA PLANLARI

Planlama kavramının genel tanımına bakıldığında şunu söylemek mümkündür; plan, bir işi gerçekleştirmek, bir sonuca ulaşmak için yapılan her türlü çaba faaliyet olarak tanımlanabilir (Ekodialog, 2016).

İlk olarak planlama, Sovyetler’de ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkışından itibaren planlama bir Sovyet yönetim biçimi olarak kabul edilmiş ve bu sebepten çok benimsenmiştir.

Fakat zaman içinde Sovyet endüstrileşme başarıları, sistemden soyutlanarak planlama uygulamasına bağlandığı için planlama da inkar edilemez bir saygınlık kazanmış ve bütün ülkelere yayılmaya başlamıştır (Küçük, 1978: 15).

Kalkınma planlaması, uzun dönemli kalkınma politikasının belli kurallara göre düzenlenmesi anlamına gelmektedir. Geniş anlamıyla kalkınma planlaması, bir ülkenin ekonomik, sosyal ve siyasal durumunun, belirli bir dönemde toplumun ulaşmak istediği amaçlara ve hedeflere en uygun bir biçimde varması için, kaynakların yöneticiler tarafından etkili bir şekilde kullanılmasını ifade etmektedir (Han vd., 1999: 378-379).

Türkiye’deki planlama sürecine bakıldığında akla ilk gelen beş yıllık kalkınma planlarıdır. Bu beş yıllık planlamalardan hareketle, kalkınma planlarının Cumhuriyet’ten sonra ortaya çıktığı söylenebilir. Aslından bu kalkınma planları Osmanlı zamanında ve Cumhuriyet’in ilk yıllarında da varlığını göstermiştir. Bu dönemde 1 Ocak 1913 tarihinde çıkarılan “Teşvik-i Sanayi Kanunu Muvakkati” adlı kanun ile ülke sanayisinin gelişmesini, canlanmasını sağlamak amaçlanmıştır. Kanunla beraber *“toplam değeri 1000 Türk lirasını aşan sanayi kuruluşları için beş dönüme kadar bedelsiz arazi tahsisi, makine teçhizat ile ham ve yardımcı maddelerin gümrük vergi ve harçlarından muafiyeti, fabrikaların kurulması ve işletilmesi ile ilgili vergi, resim ve harçlardan muaf tutulması imkanları sağlanmıştır”* (TMMOB, 2007: 100). Görüldüğü gibi kalkınma planları Cumhuriyet’ten sonra beş yıllık kalkınma planları adı altında oluşturulmaya başlanmış ve öncesinde de planlamaya yönelik çalışmalar yapılmıştır.

Kalkınma planlaması beş çalışma aşamasından oluşur bunlar maddeler halinde şöyle sıralanabilir (Özdemir, 2014: 27):

- *“Durum değerlemesi ya da bilgi toplama,*
- *Kalkınmanın programlanması,*
- *Kalkınma planının uygulanması,*
- *Kalkınma stratejisi ve hedeflerin belirlenmesi,*
- *Kalkınma planının değerlendirilmesi ve başarısının ölçülmesi”*

Kalkınma planlarının olabilecek yararları ise (Abuşoğlu ve İnan, 1989: 7):

- *“Ülkenin çeşitli bölgelerinde bulunan kaynakların iktisadi faaliyet içerisinde değerlendirilerek yüksek kalkınma hızının gerçekleştirilmesi,*
- *Ülkede nüfus –kaynak dengesinin sağlanması,*
- *Bölgelerarası refah seviyesi farklılıklarının giderilmesi,*
- *Düalist özelliğe sahip ekonomik yapının bütünleşmesi,*
- *İktisadi mekânın ve şehirleşme olayının iktisadi gelişmeye en elverişli biçimde düzenlenmesi”* şeklinde sıralanabilir.”

3. 3. KALKINMA PLANLARI VE ÇEVRE SORUNLARI İLİŞKİSİ

Türkiye’de kentleşme sürecine bakıldığında zaman, kentlerimizin son dönemde hızlı bir değişim ve dönüşüm içerisine girdiğini söylenebilir. Kentlerimizdeki bu hızlı değişimin en iyi şekilde gerçekleşebilmesi için, bu değişimi yönlendirecek yasal ve eylemsel araçların bulunması gerekmektedir. İşte bu amacı gerçekleştirmek için çevre politikaları devreye girmektedir. Bu değişimin sağlıklı ve düzenli yaşanması için, çevre politikaların oluşturulması kaçınılmazdır (Planlama.org, 2016).

Kalkınma planlarındaki temel amacın, ülkenin sosyal ve ekonomik olarak gelişip ilerlemesini sağlamak olduğu görülmektedir. Çevre sorunlarından kurtulmak elbette ülkenin sosyal olarak gelişmesine büyük katkı sağlayacaktır. Bu sebeple kalkınma planlarında, ülkenin gelişmesine katkı sağlayan çevre ile ilgili düzenlemeler yer almakta, bu düzenlemeler ile çevre politikalarına kalkınma planlarında yer verilmektedir.

Oluşturulan kalkınma planları ile ülkenin sosyal ve ekonomik sorunlarına planlamacı bir anlayış çerçevesinde çözüm getirilmesi amacı güdülmektedir. Beş yıllık dönemler için hazırlanan bu planlamalarda genel olarak uygulanması istenen kentleşme ve çevre politikalarının ilkeleri yer almaktadır (Uzel, 1987: 20).

Çevre politikalarında amaç kalkınma planlarında olduğu gibi ülkemizin sorunlarından kurtulup gelişmesini sağlamaktır. Bu bağlamda çevre politikaları ve kalkınma planları arasında bir ilişki bulunmaktadır. Ülkemizin planlı kalkınma dönemi incelendiğinde zaman, özellikle Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminden itibaren çevre konularında sorun çözücü politikalar uygulanmaya başlandığı görülmektedir.

4. TÜRKİYE’DE YAPILAN KALKINMA PLANLARI VE BU PLANLARDAKİ ÇEVRE SORUNLARI POLİTİKALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1. BİRİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1963-1967)

Türkiye’nin planlı kalkınma dönemini başlatan ilk kalkınma planı olan Birinci BYKP 1963-1967 yıllarını kapsamaktadır. Bu planlı çevre sorunlarına yönelik pek fazla bir çalışma yer almadığı görülmektedir. Bu planlamadaki temel amaç dengeli bir ekonomik ve sosyal gelişme sağlamakla beraber milli gelirden bir büyüme elde etmek olmuştur (DPT I BYKP, 1963).

Birinci BYKP'ye bakıldığı zaman, köydeki içme suyu sıkıntısını giderme, elektriksiz evlere elektrik götürme, köyde ev yapanlara destek verme gibi mekansal gelişmeler sağlayacak çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalara köy (kıır) kalkınması başlığı adı altında yer verilmiştir. Bu planlama döneminde kentleşme kavramıyla tanışılmamış olmasından dolayı çevre sorunlarına yönelik çalışmalara yeterince yer verilmemiştir.

4.2. İKİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1968 - 1972)

İkinci BYKP' ye bakıldığı zaman, birinci planlama gibi milli gelirden bir büyüme hedef alınmış ve ülkenin gelişimini arttıracak alanlarda, özellikle sanayi alanında gelişmeler sağlanması amaçlanmıştır. Bu nedenle ikinci kalkınma planı da kentleşme ve çevre sorunları konularına yeterince yer verilmemiştir (DPT I BYKP, 1968).

Plana göre artan göç oranları ile kentlerde konut sıkıntısı meydana gelmiştir. Kentlerde konutların yetersiz kalması kar sağlama amacına neden olmuştur. Bu konut sıkıntısının giderilmesine yönelik önlemler alındığı görülmektedir. Bu durum ikinci kalkınma planında kentlere olan göçlerin arttığını ve ortaya çıkan kentleşme sorunlarına yönelik çözümlerin aranmaya başlandığını göstermektedir. Sorunlar önleyerek düzenli şehirleşmenin sağlanması amaçlanmıştır.

4.3. ÜÇÜNCÜ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI 1973-1977

İnsanların belirli bir düzen içinde mekanlara yerleşmeleri sonucunda, çevre ile insan ilişkileri oluşmaya başlamıştır. Çoğu toplumların çevreyi yeterince kullanamaması veya aşırı kullanması sonucunda çevre sorunları ortaya çıkmaktadır. Plana göre gelişmiş ülkelerde özellikle sanayi faaliyetlerinin yoğunluğu ve doğal kaynakların aşırı kullanımı sonucunda doğanın dengesi bozulmakta ve bu durumda çevre kirliliğine neden olmaktadır. Bütün bunların ülkenin kalkınma sorunuyla ilintili olduğu belirtilmiştir. Bu durumların ülkenin kalkınmasını olumsuz olarak etkilediği düşünülmektedir. Plana göre ülkemizde son on yıl içerisinde, sanayi projelerinin kentsel alanlar içinde yapılması, hava, su ve kıyı kirliliğine neden olmaktadır. Bunun yanında çevrenin yanlış kullanılması ve atıklar ülkemizde çevre kirliliğine sebep olan diğer etmenlerdir. Planda çevre sorunları farklı kurumların yardımıyla çözülmeye çalışılmıştır. Ancak konunun artık uluslararası alanda ve bir sistem içerisinde incelenmesi gerektiği düşünülmektedir (DPT, III. BYKP, 1973).

Alınan önlem ve tedbirler (DPT, III. BYKP, 1973):

-“Çevre sorunlarının kalkınmaya ayrılmış fonları olumsuz yönde etkilemeksizin çözülmesi esastır. Çevre sorunları ile ilgili olarak uluslararası düzeyde sürdürülecek çalışma ve yasal düzenlemelerde Türkiye’yi sanayileşerek kalkınma hedefinden sapıtacak hiçbir yükümlülük kabul edilmeyecektir.

-Çevre sorunları konusunda ilgili Bakanlık ve Kuruluşlar arasında koordinasyonun sağlanması ve ulusal düzeyde görev dağılımının yeniden düzenlenmesi Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Koordinatörlüğünde yapılacak çalışmalarla tespit edilecektir.

-Çevre sorunları konusunda tüm yasalar taranacak ve yukarıda belirlenen ilkeler ışığında gereken yeniden düzenlemelerin yapılması sağlanacaktır.

-Çevrenin korunması ve geliştirilmesi konusunda toplumun aydınlatılması için halk eğitimi bir araç olarak kullanılacaktır.”

Planlı dönemde çevre sorunlarına yukarıda belirtildiği gibi kapsamlı bir şekilde ilk kez Üçüncü BYKP’de yer verilmiştir. Bu sorunları önlemek amacıyla ilk etapta toplumsal kalkınmaya önem verilmesi gerektiği düşünülmüştür. Özellikle sanayinin çevreyi kirletme olasılığına karşı uluslararası düzeyde alınan önlemlere benzer önlemler alınması kararlaştırılmıştır. Plana göre çevre sorunlarını önlemek amacıyla ilgili bakanlıklar ve DPT koordineli bir şekilde çalışarak üzerlerine düşen görevi yerine getireceklerdir. Üçüncü BYKP’ye bakıldığı zaman genel anlamda birinci ve ikinci kalkınma planlarında yer almayan maddelerden dolayı ortaya çıkan sorunlar görülmüş ve eksik olunan konularda önlemler yavaş yavaş alınmaya başlanmıştır. Şehirlerin nüfus oranı planlı dönemlerle beraber artmaya başlamıştır. Özellikle tarımda makineleşmeyle kırsal alanlarda ortaya çıkan iş sorunu

şehirlerin nüfusunun artmasındaki temel etkenlerden biri olduğu düşünülmüştür. Bu nüfus artışlarının beraberinde yerleşme sorununu ortaya çıkardığı, şehirleşmenin düzensiz ve plansız bir hal aldığı belirtilmiştir. Bu sebeple Üçüncü BYKP' de bu sorunları ortadan kaldıracı önlemler alınmaya çalışılmıştır. Bölgesel planlamalarla şehirlerin sorunlarının çözülemeyeceği ve bunun yanı sıra kentleşme politikalarına da daha fazla önem verilmesi gerektiği nihayet anlaşılmıştır. Bu planlamada düzenli şehirleşme için sanayileşmeye de gereken önemin verilmesi üzerinde durulmuş ve bu iki kavramın birlikte ilerlediği zaman toplumsal ve ekonomik kalkınmayı da beraberinde getireceği düşünülmüştür. Ayrıca bu planlamada göze çarpan diğer bir ilk, düzensiz kentleşme sonucu oluşan çevre sorunlarına yönelik önlemlerde alınmış olmasıdır.

4.4. DÖRDÜNCÜ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1979-1983)

Çevre sorunlarının kentsel ve bölgesel gelişme hedeflerinden soyutlanmaksızın çözümü Üçüncü BYKP'de ana politika olarak kabul edilmiştir. 1973-1977 döneminde çevre sorunları konusunda kamuoyunun bilinçlendirilmesi gerektiği ve sorunlar belirtilmiştir. Plan göre çevre kirliliğiyle mücadele de etkili araçlar kullanılması gerekmektedir. Ülkemizdeki en yaygın çevre kirliliği sorunları su, kanalizasyon, gecekondular, toprak ve orman erozyonudur. Bunların dışında doğal kaynakların kullanılması ve katı atık sonucunda da çevre kirliliği görülmektedir (DPT, IV. BYKP, 1979).

Üçüncü BYKP'de söylenildiği gibi çevre kirliliği sorununa ilk kez bu planlamada değinilmiştir. Dördüncü kalkınma planına baktığımız zaman ise çevre kirliliği hala önemini koruyan sorunlar arasında karşımıza çıkmıştır. Üçüncü planlamada çevre kirliliği hakkında bilgi verilerek halkın bilinçlendirilmesi amaçlanmıştır. Dördüncü kalkınma planlamasında ise daha fazla ayrıntıya inilerek çevre kirliliğini su, kanalizasyon, gecekondular, toprak, orman, dinlenme yerleri ve gürültü kirliliği olarak sınıflandırılmış, bu sorunlara ayrıntılı şekilde değinilerek çözümler tartışılmıştır.

4.4.1. Su Kirlenmesi

Planda oluşan hızlı kentleşme ve nüfus artışıyla birlikte, kara kaynaklı sulara kirlenmeler meydana geldiği ifade edilmiştir. Plana göre bu kirlenmelerinin temel sebebi yerleşme alanlarındaki yetersiz alt yapılarıdır. Ayrıca sanayi atıkları da kara kaynaklı suların kirlenmesine sebep olmuştur. Bunun yanında deniz sularının kirlenmesi de üzerinde durulan diğer bir çevre kirliliği konusudur. Deniz sularının kirlenmesindeki temel sebep ise ülkemizin sahip olduğu yoğun deniz trafiğidir. Su kirlenmesini önlemek amacıyla yapılan yasal düzenlemeler yetersiz kalmış herhangi bir sonuç elde edilememiştir. Deniz sularının kirliliğinin önlenmesinde ise Akdeniz'in korunmasını sağlamak amacıyla Barselona Antlaşması imzalanmıştır (DPT, IV. BYKP, 1979).

4.4.2. Hava Kirlenmesi

Plana göre Türkiye'de hava kirliliği yaygın olarak değil, yöresel olarak görülmektedir. Bu kirlilik düzensiz kentleşme ve sanayi yerlerinin yanlış seçilmesinden dolayı kaynaklanmaktadır. Bu konu hakkında kirliliği önlemek amacıyla önlemler alınmalı, özellikle sanayi yer seçimi yapılırken dikkat edilmelidir (DPT, IV. BYKP, 1979).

4.4.3. Toprak Erozyonu ve Kirlenmesi

Plana göre toprakla ilgili en önemli çevre sorunu toprağın aşınmasıdır. Aşınmaya aşırı otlatma, aşırı eğim, ormanların tarıma açılması ve yerleşilmesi gibi çeşitli etmenler sebep olmaktadır. Anadolu'nun % 50-60'ı aşınmaya uğramaktadır. Ayrıca insanoğlunun toprağı bilinçsiz kullanması toprak aşınmasına ve kirliliğine neden olmaktadır. Bunun yanında yanlış tarım tekniklerinin kullanılması, sanayi yerinin yanlış seçimi ve plansız kentleşme toprak kirliliğine neden olan diğer etmenlerdendir (DPT, IV. BYKP, 1979).

4.4.4. Gürültü

Plana göre kentteki motorlu taşıtlar ve trafik sorunu gürültüleri kentte yaşayan insanlar için önemli bir çevre sorunu haline gelmiştir. Nüfus oranının artmasıyla birlikte motorlu taşıt sayısı da artmıştır. Bu durum aynı zamanda trafik sorununa da neden olmuştur (DPT, IV. BYKP, 1979).

4.4.5. Dinlenme Yerleri

Plan kentleşme sürecinde insanların sağlıklı çevrelerde temiz bir yaşam sürdürmeleri amacıyla sosyal alanlarında oluşturulması gerektiğini ifade etmiştir. Düzenli bir kentleşme sürecinin gerçekleşmesi için dinlenme yerleri ve parklarla ilgili bu planlama döneminde gereken önlemler alınmaya çalışılmıştır. Ayrıca 1958 yılında önemli olan kültür ve park alanlarının korunması amaçlanmıştır (DPT, IV. BYKP, 1979).

4.5. BEŞİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1985-1989)

1985-1989 yıllarını kapsayan Beşinci BYKP'de temel amaç Türk Ekonomisi'nin dışa satımı arttırmasına yönelik politikalar uygulanması olarak belirlenmiştir. Beşinci BYKP'de Dördüncü BYKP'de ki kentleşme ve çevre ile ilgili saptanan sorunlara karşı tedbirler ve önlemler getirilmiştir (DPT, V. BYKP, 1985).

Planda çevre sorunlarını önleme amacıyla alınan tedbirlere bakıldığı zaman şunlar söylenebilir; ilk olarak arazilerin kullanımında çevre politikalarının dikkate alınması gerektiği belirtilmiştir. Marmara, Haliç, İzmit ve İzmir Körfezi gibi deniz kirliliğinin yüksek olduğu yerlerdeki sanayi tesislerinin gerekli tasfiye işlemlerinin yapılması kararı alınmıştır. Su kaynaklarının temizliği sağlanarak başta Ankara olmak üzere hava kirliliğinin önlenmesi amacıyla gerekli tedbirler alınarak hava kirliliği kontrol istasyonları kurulması amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra plana göre çevre sorunları ile ilgili araştırma ve geliştirme çalışmaları sürdüren kamu kurumları ile üniversitelere destek sağlanması düşünülmektedir (DPT, V. BYKP, 1985). Görüldüğü gibi bu planlamada su, deniz, hava ve çevre kirliliğini önlemek amacıyla adımlar atılmış olup gerekli önlemler alınmak istenmiştir.

4.6. ALTINCI BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1990 – 1994)

Altıncı BYKP'ye bakıldığı zaman amacın hızlı, dengeli ve istikrarlı bir kalkınma süreci hazırlayarak işsizliği, yerel ve bölgesel gelişmişlik farklarını azaltmak olduğu görülmektedir. Bu planlamada Avrupa Birliği (AB)'ne tam üyelik doğrultusunda uyum çalışmaları da yapılmıştır. Planda konumuzla ilgili olarak yerleşme çevre sorunları başlığı altında temiz bir çevrede sağlıklı yaşam sürdürülmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bunun yanında konut, çevre sorunları ve mahalli idareler değinilen diğer konulardır (DPT, VI. BYKP, 1990).

Planda insan sağlığını ve doğayı koruyarak, kalkınmaya sürekli gereken önem verilecek şekilde, gelecek nesillere sağlıklı bir çevre bırakmak temel amaç olmuştur. Bu sebeple bütün politikalarda çevre boyutunun dikkate alınması gerektiği belirtilmiştir. İlgili bakanlıkların sağlıklı bir çevrenin oluşturulması amacıyla projeler geliştirmesi amaçlanmıştır. Ayrıca çevre ile ilgili kurumlar arasındaki koordinasyon eksikliği sorun olarak belirtilmiştir. Plana göre deniz ortamında da çevre koruma politikaları uygulanmalı, özellikle suların kirlenmesi engellenmelidir. Sahil şeridinden yararlanmada öncelikle kamu yararı gözetilmesi amaçlanmıştır. Çevre-denetleme-izleme sistemi oluşturularak tek elden yürütülmeli, böylece sağlıklı çevrelerin sürdürülebilirliği sağlanmalıdır. 1. 2. ve 3. sınıf tarım arazilerinin sanayi, altyapı ve turizm için kullanılması engellenecektir. Hava kirliliğinin önlenmesi için geçici ölçümleme üniteleri oluşturulacaktır. Çevreyi kirleten kimyasalların denetimi sağlanacaktır (DPT, VI. BYKP, 1990).

Planda kırdan kente göç eden insanların temiz bir çevrede yaşamlarını devam ettirmeleri için önlemler alınarak çevre bilinci oluşturulmaya çalışılmıştır. Bahsettiğimiz bu amaç doğrultusunda hava, atık, sanayi, enerji, üretim, nükleer santral alanlarında çevre kirliliğini önlemek amacıyla alınan önlemler yukarıdaki gibidir. Buradaki temel amaç değindiğimiz gibi kente göç eden insanların sağlıklı bir çevrede yerleşerek yaşamlarını sürdürmelerini sağlamaktır. Bunun yanında bu konuda Avrupa Birliği (AB) uyum politikası kapsamında da çevre kirliliği ile ilgili uygulamalara devam edilmesi amaçlanmıştır.

Altıncı BYKP çevre ile ilgili aldığı tedbirler ve hukuksal düzenlemeler yetersiz kalmıştır. Sürdürülebilir ve sağlıklı bir çevre oluşturulamamıştır. Çevre Bakanlığı bu konuda etkili olamamıştır.

Çevreyi korumak için yeterli hukuki düzenlemeler bulunmamaktadır. Çevre ile ilgili araştırma geliştirme (AR-GE) çalışmaları yeterli değildir. Çevre politikalarının AB çerçevesinden yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. 3194 sayılı İmar Planının koşullara cevap veremediği ve halkın çevre bilincinin bulunmadığı belirtilmiştir. Çevre ile ilgili dersler verilmemektedir. Çevre kirliliği ile ilgili çalışmalar yetersizdir (DPT, VII. BYKP, 1996).

4.7. YEDİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1996-2000)

Bu planlama dönemindeki temel amaç, çağın gereklerine ve küreselleşmeye bağlı olarak ekonomik ve sosyal alanlarda gerekli yenilikleri yapmak olmuştur. Burada konumuzla ilgili kentsel alt yapı, çevre sorunları, metropoller ve mahalli idareler konularına değinilmiştir. Bu planlama döneminde alınan önlemlerin daha uygulanabilir nitelikte olduğu görülmektedir (DPT, VII. BYKP, 1996).

Alınan önlem ve tedbirler (DPT, VII. BYKP, 1996):

-“Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı doğrultusunda, gelecek kuşaklara yakışır bir doğal, fiziki ve sosyal çevre bırakmak temel strateji olarak ele alınacaktır.

-Ulusal politikalar düzeyinde tanımlanan ve üzerinde uzlaşma sağlanan stratejiler, bölge ve ekolojik havza düzeyine indirgenecek, karar alma, izleme ve denetleme süreçlerinde yerel inisiyatiflerin belirleyiciliği sağlanacaktır.

-Çevre dostu teknolojileri benimsemek ve kullanmak, çevresel etki değerlendirme yöntemiyle her türlü faaliyetin çevresel etkilerini belirlemek ve olumsuz etkileri en aza indirmek için başta etkin işleyen bir çevre yönetim sistemi kurulması olmak üzere gerekli önlemler alınacaktır.

-2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kültür varlıklarını korumaya ağırlık vermiştir.”

Çevre ile ilgili çalışmaların gelecek dönemlerde de devam etmesini sağlamak amacıyla sürdürülebilir önlemler ve tedbirler alınmaya çalışılmıştır. Plana göre çevre ile ilgili çalışmalar yapılırken ekonomik ve sosyal gelişmelerden yararlanmalıdır. Böylelikle çok yönlü bir gelişim sağlanacaktır. Plana göre çevre korunmasında etkili bir yöntem olan emret- yaptır yöntemi benimsenmelidir. Çevre kirliliği ile ilgili çalışmalar uluslararası alana uygun olmalıdır. Böylelikle sorunların çözümünde daha etkili olunacaktır. Çevre dostu teknoloji benimsenerek, çevre kirliliğini en aza indirmek amaçlanmıştır. Vergilerin çevre ile ilgili çalışmalarda harcanması kararı alınmıştır. Sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için çevre ile ilgili anayasaya ilgili maddeler eklenmelidir.

Yedinci BYKP’de alınan önlemler ve tedbirler Altıncı BYKP’nin yetersiz kaldığını göstermektedir. Çünkü bu planlamadaki alınan kararlar altıncı planlamadaki kararlarla benzer, ama o kararlardan daha katıdır. Bu planlama döneminin önemli özelliği alınan önlemler ve tedbirler yasal olarak desteklenmeye çalışılmıştır. Bu planlama da alt yapı başlığı adı altında değil, kentsel altyapı başlığı adı altında altyapı sorunları tartışılmıştır. Yedinci BYKP diğer planlamalara göre daha realist önlemler ve tedbirler alınmaya çalışılmıştır.

4.8. SEKİZİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (2001 – 2005)

Bu plan döneminin temel amacı; “toplumun yaşam kalitesinin yükseldiği, kesintisiz ve istikrarlı büyüme sürecine girildiği, Avrupa Birliği üyeliği sürecindeki temel dönüşümlerin gerçekleştirildiği, dünya ile bütünleşmenin sağlandığı ve ülkemizin dünyada ve bölgesinde daha güçlü etkili ve saygın yer edindiği bir dönem olmaktadır” (Yılmaz, 2011: 9).

Plana göre ekonomik ve sosyal gelişmeyi sağlarken, insan sağlığının da korunması esastır. Bu sebepten dolayı çevre ile ilgili öncelikli faaliyetler belirlenecektir. Çevrenin insan sağlığına zarar vermesini engellemeye ve temiz kalmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır. Yapılacak olan bu çalışmaların uluslararası standartlara ve Avrupa Birliği uyum politikalarına göre gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır (DPT, VIII. BYKP, 2001).

Sekizinci BYKP'ye baktığımız zaman, Yedinci BYKP'nin özellikle konut sorununa kalıcı bir çözüm getirmediği görülmektedir. Bunun yanında altyapı, ulaşım ve çevre sorunları hala devam etmektedir. Buradan hareketle gerçekçi önlemlerin alındığı Yedinci BYKP'nin kentleşme politikalarında yetersiz kaldığı görülmektedir. Sekizinci BYKP'de alınan önlemler ise daha çok AB'ye uyum süreci doğrultusunda alınan önlemlerdir. Yani kentleşmeye yönelik ortaya çıkan sorunlar çözülürken Avrupa modeli örnek alınarak çözülmeye çalışılmıştır. Bu planlama döneminde yerel yönetimler, konut ve kentleşme özel ihtisas komisyonları kurularak sorunların çözümlenmesine yönelik hedefler belirlenmiştir. Ayrıca bu dönemde Bolu-Düzce depreminin yan etkileri giderilmeye çalışılarak, halkın doğal afetler konusunda bilinçlendirilmesi amaçlanmıştır. Çevre konusunda alt başlıklara daha detaylı inilerek atıkların geri dönüşümü ve atık yönetimi konularında önlemler alınmıştır. Sekizinci BYKP diğer planlara ve zamanın koşullarına göre daha fazla sorunları çözmeye odaklanmıştır. Bunu yaparken de AB uyum süreci göz önünde tutulmuştur. Bu planlama döneminde hükümet programlarının daha fazla kentleşme sorunlarını çözmeye yönelik olduğu görülmektedir.

4.9. DOKUZUNCU BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (2007-2013)

“2007-2013 dönemini kapsayan Dokuzuncu BİYKP, istikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen ve AB'ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye vizyonu ile hazırlanmıştır. Dokuzuncu BYKP'nin temel amacı rekabet gücünün artırılması, istihdamın artırılması, beşeri gelişme ve sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi, bölgesel gelişmenin sağlanması, kamu hizmetlerinde kalite ve etkinliğin artırılmasıdır. Bu amaçlara ulaşılmasıyla, Avrupa Birliği'ne yasal ve kurumsal uyum sağlamanın yanında, sosyal ve ekonomik göstergeler itibarıyla AB ortalamalarına yaklaşımda gerçekleştirilecektir” (IX. BYKP, 2007).

Plana göre hızlı nüfus artışıyla doğal kaynaklarının verimli kullanımı ve sürdürülebilirlik kavramlarına yeteri kadar önem verilmediği görülmüştür. AB'ye uyum süreci kapsamında atık yönetimi ve çevrenin korunması ile ilgili hala gerekli düzenlemeler tamamlanmamıştır. Yine plana göre ülkemizdeki doğal bitki gen kaynağı ile biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilirliği için genetiği değiştirilmiş organizmalar ve biyoteknoloji ürünlerinin kullanımı ve dolaşımı konusunda standartların oluşturulması ihtiyacı devam etmektedir. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (İDÇS) ülkemiz tarafından 2004 yılında onaylanmıştır (DPT, IX. BYKP, 2007).

Alınan Önlem ve Tedbirler (DPT, IX. BYKP, 2007):

-“Gelecek kuşakların ihtiyaçlarını gözeterek, doğal kaynakların koruma ve kullanma koşulları belirlenecektir.

-Uluslararası yükümlülüklerin karşılanması, sürdürülebilir kalkınma ve ortak fakat farklı sorumluluk ilkeleri çerçevesinde yerine getirilecektir.

-Ülkemiz şartları çerçevesinde ilgili tarafların katılımıyla sera gazı azaltımı politika ve tedbirlerini ortaya koyan bir Ulusal Eylem Planı hazırlanarak, Birleşmiş Milletler İDÇS ilişkin yükümlülükler yerine getirilecektir.

-Yeraltı ve yerüstü su kaynaklarının kirlenmeden korunması sağlanacak ve atık suların arıtıldıktan sonra tarım ve sanayide kullanılması teşvik edilecektir.”

Planda sürdürülebilir kalkınma sağlanarak çevrenin ve doğal kaynakların korunması amaçlanmıştır. Böylelikle temiz, sağlıklı ve yaşanabilir bir çevre oluşturulacaktır. Küresel ısınmanın neden olduğu çevre sorunlarından en az şekilde zarar görmek için ulusal ve uluslararası alanda gerekli çalışmaların yapılması amaçlanmıştır. Çevreyi koruyan teknolojik yöntemler kullanılarak, sorunlar giderilmeye çalışılmıştır. Tüm bunlar yapılırken AB uyum politikaları göz önünde bulundurulacaktır. Plana göre atıkların toplanması ve dönüştürülmesiyle ilgili çalışmalara ağırlık verilecektir. Alt yapı oluşturulurken belediyelere danışmanlık hizmeti verilecek, böylece uzun vadede kalıcı projeler yapılacaktır.

4.10. ONUNCU BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (2014-2018)

“Onuncu BYKP, ülkemizin 2023 hedefleri doğrultusunda toplumumuzu yüksek refah seviyesine ulaştırmayı amaçlamaktadır. Plan küresel ekonomide geleceği dönük risklerin sürdüğü, dünya ekonomisinde bir değişimin yaşandığı ve yeni dengelerin oluştuğu bir ortamda hazırlanmıştır. Onuncu BYKP; yüksek, ekonomik büyümenin yanı sıra hukukun üstünlüğü, bilgi toplumu, uluslararası rekabet gücü, insani gelişmişlik, çevrenin korunması ve kaynakların sürdürülebilir kullanımı gibi unsurları da barındırmaktadır” (DPT, X. BYKP, 2014).

Plana göre Dokuzuncu BYKP’de çevre ile ilgili alınan önlemler ve tedbirler gerek ulusal gerekse uluslararası alanlarda başarılı sonuçlar vermiştir. Bu başarılarla rağmen ekonomik büyümenin, nüfus artışının, üretim ve tüketim alışkanlıklarının artması çevre üzerinde baskıların devam etmesine neden olmuştur. Kurumları arası işbirliğinin olmaması bu sorunların devam etmesindeki önemli bir eksiklik olarak belirtilmiştir.

Plana göre çevre ile ilgili yeterli araştırma ve geliştirme çalışmaları yapılmamaktadır. Bu sebeple çevre korumasının sürdürülebilir bir hale getirmek, sağlıklı çevrelerin oluşması amaçlanmıştır (DPT, X. BYKP, 2014).

Alınan Önlem ve Tedbirler (DPT, X. BYKP, 2014):

-“Ekonomik ve sosyal gelişme sağlanırken, toplumun çevre duyarlılığı ve bilincinin artırılması, bugünün ve gelecek nesillerin kısıtlı doğal kaynaklardan faydalanmasını güvence altına alacak şekilde çevrenin korunması ve kalitesinin yükseltilmesi temel amaçtır.

-Sürdürülebilir üretim ve tüketimi desteklemek üzere kamu alımlarında çevre dostu ürünlerin tercih edilmesi özendirilecektir.

-Tüketim alışkanlıklarının sürdürülebilirliğinin desteklenmesi ve doğa koruma başta olmak üzere çevre bilincinin artırılmasına yönelik uygulamalar yaygınlaştırılacaktır.

-Tarım, ormancılık, gıda ve ilaç sanayi açısından önem taşıyan biyolojik çeşitliliğin tespiti, korunması, sürdürülebilir kullanımı, geliştirilmesi ve izlenmesi sağlanacaktır.”

Planda gelişim sağlanması için temiz çevrenin artık göz ardı edilemeyeceği bir durum haline geldiği anlaşılmıştır. Bu amaçla ilk olarak atık yönetimiyle atıkların geri dönüşümü sağlanmalıdır. Plana göre çevreye zarar veren enerjiler yerine yenilenebilir enerjiler kullanılmalıdır. Tarım, ormancılık ve gıda sektöründe de sürdürülebilirlik temel hedef olarak görülmüştür. İklim değişiklikleri ve küreselleşme sonucu ortaya çıkan sorunlara sürdürülebilir çözümler bulunması amaçlanmıştır. Çevreye duyarlı bireyler yetiştirilmesi, böylelikle gelecek nesillere sağlıklı çevrelerin bırakılması amaçlanmıştır.

5. SONUÇ

Kentleşme süreci ülkelerin ve aynı zamanda insanların gelişmişlikleriyle ilgili olan bir kavramdır. 1950-1960 yılları arasında kentleşme ilk kez kavramıyla tanışılmıştır. Bu dönem aynı zamanda Sanayi Devrimi’nin ortayı çıkış dönemine denk geldiğinden dolayı ülkemiz sanayi devrimine önem vermiş ve kentleşme kavramı ikinci plana atılmıştır. Bu durum çevresel sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Kalkınma planları ile kentleşme süreci kontrol altına alınmak ve aynı zaman çevresel sorunlardan kurtulmak istenilmiştir. Fakat 1970’lerin sonlarına gelindiği zaman konut ihtiyacı ve altyapı yetersizliğinden dolayı kentleşme süreci büyük sorunlara neden olmuştur. 1980’li yıllar ise kentleşme Türkiye için çok önemli bir süreç olmuştur. Çünkü artık dünya küresel bir değişim sürecine girmiş ve artan nüfusun ihtiyaçlarının sağlıklı mekânlarda karşılanması gerektiği anlaşılmıştır. Bu dönemde kentlerin nüfusu giderek artmış ve kentleşmeye ayrı bir bakış açısıyla yaklaşmış, kentleşme sürecinin verimini ve etkinliğini arttırmak için çevresel politikalara önem verilemeye başlanmıştır.

Türkiye’nin planlı dönemine bakıldığı zaman geçmişten günümüze kadar 1963-2018 yılını kapsayan on tane kalkına planı hazırlanmıştır. Birinci beş yıllık kalkınma planında çevre politikalarından ziyade

kırsal kalkınma sağlanmaya çalışılmıştır. Çünkü bu dönemde kentleşme kavramıyla ve çevre sorunlarıyla yavaş yavaş tanışılmaya başlanmıştır. İkinci beş yıllık kalkınma planı döneminde bu göçlerin sebep olduğu nüfus artışı ve konut sıkıntısı gecekondulaşmayı beraberinde getirmiştir. İkinci beş yıllık kalkınma planında genel olarak bu konut sıkıntısını gidermek için önlemler alınmış ve konut sıkıntısını gidermek için arsa ofisi kurulmuştur. Üçüncü beş yıllık kalkınma planı döneminde çevresel sorunların farklı kurumların yardımıyla çözülmesi amaçlanmış ve bununla ilgili yasal düzenlemeler oluşturulmuştur. Bunun yanında çevre konusu Uluslar arası alanda incelenmeye başlanmıştır. Dördüncü beş yıllık plan dönemine gelindiği zaman, sorunların sadece gecekondular ve mekan sorunlarından ibaret olmadığı anlaşılmış, altyapı ve çevre sorunlarının da ortaya çıktığı gözlemlenmiş ve bu sorunları çözüme kavuşturmak amacıyla önlemler alınmıştır. Beşinci plan döneminde ise su, arazi ve hava kirliliği konularında önlemler alınarak diğer kurumların desteklerinin artırılması amaçlanmıştır. Altıncı beş yıllık plan dönemine gelindiği zaman, AB uyum politikaları çerçevesinde çalışmalar yapılması amaçlanmıştır. Çevre-Denetleme-İzleme sistemi oluşturularak çevresel sorunların tek elden ve hızlı şekilde çözülmesi amaçlanmıştır. Yedinci plan döneminde Sürdürülebilir Kalkınma politikası ile ilgili önlemler alınarak gelecek nesillere sağlıklı ve sürekli bir çevrenin bırakılması amaçlanmıştır. Sekizinci planlamada ise çevresel politikalar oluşturulurken insan sağlığının göz önünde bulundurularak hareket edilmesi ve AB uyum politikaları dahilinde önlemler alınması amaçlanmıştır. Dokuzuncu plan döneminde Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve sözleşmesi 2004 yılında onaylanmış ve bunun getirdiği yükümlülükler ile ilgili sağlıklı ve temiz bir çevre oluşturulması için önlemler alınmıştır. Onuncu planlamada ise 2023 hedefleri ve yüksek refah seviyesi oluşturulması amaçlanmıştır. Bunu sağlamak içinde çevre sorunlarına yönelik araştırma ve geliştirme çalışmaları yapılmasına karar verilmiştir.

İlk beş kalkınma planına baktığımız zaman kentleşme kavramıyla yeni tanışılmış olması ve ülkenin sermayesini başka alanlara yatırılmasından dolayı çevresel sorunları çözmeye yönelik oluşturulan politikalar yetersiz kalmıştır. Son beş planlama döneminde ise çevresel sorunlar yavaş yavaş çözülmeye başlanmış özellikle sekiz, dokuz ve onuncu plan döneminde çevre politikaları ile ilgili artan oranda sorun çözücü çalışmaların yapıldığı görülmüştür. Fakat sürekli bir gelişim ve değişim süreci olan kentleşmeye yönelik politikalar hiçbir zaman yeterli olmamıştır. Çünkü kentleşme sürekli ilerleyen bir süreç olduğundan çevre sorunları da sürekli ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı alınan önlemler ve tedbirler bir adım önde olmalıdır ki sorunların tam manasıyla çözülmesi mümkün olsun. Yapılan değerlendirmeler ışığında kalkınma planlarındaki çevre politikaları ile ilgili şu önerilerde bulunabiliriz:

- Planlar yapılırken, çevre politikaları ile ilgili alınan önlem ve tedbirler ileriye dönük olmalıdır. Çünkü sorunlara kalıcı çözümler bulunamamasının temel nedenlerinden biri budur.
- Alınan önlem ve tedbirlerde temel eksiklik bu önlemlerin ve tedbirlerin sürdürülebilirlik ilkesinden yoksun olmasıdır. Bu sebeple sürdürülebilirlik ilkesi göz önünde bulundurulmalıdır. Sürdürülebilirlik ilkesi dikkate alındığı zaman sorunların tekrar ortaya çıkma süresi uzayacaktır.
- Çevresel sorunların çözümünde kamu kurum ve kuruluşları arasında işbirliği kopukluğu mevcuttur, bu durum giderilmelidir. Böylelikle yapılan çalışmayla ilgili görüşler değerlendirilecek ve etkili çalışmalar yapılacaktır.
- Alınan önlemler ve tedbirler yasal düzenlemelerle desteklenmelidir. Böylece uygulanmaları daha kolay olacaktır.
- Yukarıda sıralanan hususlar göz önünde bulundurulduğu takdirde çevre politikalarının, sorunların çözümünde daha etkili ve verimli olacağı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Abuşoğlu, Ö. - İnan, Ö. (1989), *Kalkınmada Öncelikli Yörelere ve Bölgesel Gelişme için Bir Model*, Ankara: TOBB Yayınları.
- Bal, H. (2003), *Kentsel Yapı ve Kentleşme Süreci*, Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Battal, Y. (2011), *Kalkınma Politikalarında Değişim, Bölgesel Kalkınma Ajansları*, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Devlet Planlama Teşkilatı, I. Beş Yıllık Kalkınma Planı. (1963), Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı, II. Beş Yıllık Kalkınma Planı. (1968), Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı, III. Beş Yıllık Kalkınma Planı. (1973), Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı, VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı. (1979), Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı, V. Beş Yıllık Kalkınma Planı. (1985), Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı, VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı. (1990), Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı, VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı. (1996), Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı, VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı. (2003), Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı, IX. Beş Yıllık Kalkınma Planı. (2007), Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı, X. Beş Yıllık Kalkınma Planı. (2010), Ankara.
- Ekodialog. (2016), www.ekodialog.com, E.T: 10 Ocak 2016.
- Fıratlı, E. (1999), *Türkiye'de Kentleşme: Ankara Örneği Nüfus Hareketleri Açısından Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Gökçe, B. (1999), *Toplumsal Bilimlerde Araştırma*, Ankara: Savaş Yayınevi
- Han E, Karluk R -Başol K, vd. (1999), *Türkiye Ekonomisi*, Editör: Mustafa Özer, *T.C Anadolu Üniversitesi Yayınları* No:1149, *Açıköğretim Fakültesi Yayınları* No: 608, Eskişehir, 378-379.
- İsbir, G. E. (2005), *Kentleşme ve Çevre Sorunları*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Kamu Yönetimi Kaynak, (2015), www.kamuyonetimikaynak.com, E.T: 21 Aralık 2015.
- Karasar, N. (1982), *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara
- Kaypak, Ş. (2013), *Modernizmden Postmodernizme Değişen Kentleşme*, *Global Journal of Economics and Business Studies*, 2(4), 87-88.
- Keleş, R. (1976), *Kent Bilim İlkeleri*, Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayınları.
- Keleş, R. (1980), *Kent Bilimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kıray, M. B. (1972), *Örgütlemeyen Kent: İzmir'de İş Hayatının Yapısı ve Yerleşme Düzeni*, Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınevi
- Küçük, Y. (1978), *Planlama, Kalkınma ve Türkiye*, Ankara: Tekin Yayınevi.
- Mimarlar Odası. (1971), *Türkiye'de Kentleşme*, Ankara: Mimarlar Odası Ankara Şubesi Yayını.
- Özdemir, V. (2014), *Türkiye'de Planlı Kalkınma Deneyimleri*, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1-27.
- Özdemir, Z. Özekincioğlu A. G. H. (2006). *Kentleşme ve Çevre Sorunları. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11
- Öztürk, L. (2007), *Sürdürülebilir Kalkınma*, Ankara: İmaj yayıncılık.

Planlama. (2016), www.planlama.org E.T: 18 Ocak 2016.

Sehur, H. (1991), *Kentleşme ve Kentlileşme Politikaları*, İstanbul: Tüses Yayınları.

Tek, M. (1999), *Türkiye’de Kentleşme Politikalarında Bölge Planlaması ve Çukurova Bölgesi Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Türkay, M. (2006), Yoksulluğu Aşmada Yeniden Kalkınma İktisadı Mı?, *İktisat dergisi*, Nisan-Mayıs Sayısı, 105-128.

Uzel, A. L. (1987), *İmara İlişkin Bağışlamaların Gelişimi ve Değerlendirilmesi*, Ankara: Kent-Koop Yayınları.

Yavilioğlu, C. (2002), Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1), 59-77.